

Oorlog in Oekraïne

Kwartaalblad van de vereniging van oud-parlementariërs
29e jaargang
april 2022
Nummer 109

NESTOR

Inhoudsopgave

- 2 Van de redactie
- 2 Van het Bestuur
- 3 Poetin klem in eigen houdgreep
- *Bob van den Bos*
- 7 Interview Siepie de Jong
- *Paul van der Kraan*
- 9 Oekraïne katalysator voor EU Strategisch kompas
- *Joost van Iersel*
- 12 Interview Jan Kees Wiebenga
- *Monique de Vries*
- 14 Een gasland zonder gas uit Groningen
- *Lucia van Geuns, Jilles van den Beukel*
Den Haag Centrum voor Strategische Studies (HCSS)
- 17 Boekbesprekingen
"Els Borst"
auteur: Nele Beyens
- *Mark Kranenburg*
- 18 "Schaduwleiders"
Daadkracht en idealisme
auteur: Kees Versteegh
- *Cees Bremmer*
- 20 "Policor in de polder"
Daadkracht en idealisme
auteur: Sebastien Valkenberg
- *Gerritjan van Oven*
- 21 In Memoriam Joop Worrell
- *José Hageman*
- 22 In Memoriam Ed. Van Thijn
- *Willem van Bennekom*
- 23 Overledenen
- 23 Redactie

VAN DE REDACTIE

Het eerste kwartaal van 2022 ligt alweer achter ons en nu de coronamaatregelen nagenoeg zijn afgeschaft gaan we in dat opzicht een vrijere en hopelijk mooie zomer tegemoet. In ieder geval hebt u weer een nieuwe Nestor in handen om in de eerste voorjaarszon te lezen. Onmiddellijk zal u zijn opgevallen dat de Nestor in een nieuw jasje is gestoken. Na vele jaren in een klein formaat te zijn verschenen vond de redactie de tijd rijp om de vormgeving van de Nestor aan te pakken. Met dank aan de vormgever van de Nestor, Henk van der Velden, denken we dat we daar in geslaagd zijn. Laat u vooral uw reactie horen!

Twee mooie hoofdartikelen van de hand van Bob van den Bos en van Joost van Iersel met tegen het decor van de verschrikkelijke ontwikkelingen in Oekraïne, naast een artikel van Lucia van Geuns, energie-expert over, Groningen-gas en Rusland. Al deze artikelen sluiten goed aan bij de actualiteit. Interviews met de scheidende en de nieuwe voorzitter van de VOP, drie boekbesprekingen en twee mooie herinneringen aan Ed van Thijn en Joop Worrell, die op 17 januari van dit jaar overleed en met wie nog een uitgebreid interview is gepubliceerd in de Nestor van september vorige jaar naar aanleiding van het 30-jarige bestaan van de VOP waarvan hij twaalf jaar voorzitter was. Verder natuurlijk onze gebruikelijke rubriek met de mededelingen van het bestuur en de recent verschenen boeken. De redactie hoopt dat u alles weer met interesse zult lezen.

Van het Bestuur

Voorjaarsbijeenkomst op 10 juni 2022

De VOP houdt zijn voorjaarsbijeenkomst op 10 juni 2022 in het gebouw van de Tweede Kamer. Op een later tijdstip ontvangt u daarover alle benodigde informatie. Reserveert u deze datum vast in uw agenda!

Poetin klem in eigen houdgreep

Bob van den Bos

Inmiddels al weken geleden stuurde Poetin zijn troepen Oekraïne binnen en zaaide er dood en verderf toen hij op verzet stuitte. Zonder enige aanleiding worden volmaakt onschuldige mensen geterroriseerd, duizenden soldatenlevens opgeofferd en steden platgebombardeerd. Dag in dag uit kijken we met ongeloof naar de beelden. Nee toch! In deze tijd, in het hart van Europa! Hoe slechter de Russische militaire operatie verloopt, hoe meer er gevreesd wordt voor de inzet van de ergste wapens. Miljoenen Oekraïners zijn inmiddels gevlucht.

Het valt niet mee historische gebeurtenissen op het moment zelf in een juist perspectief te plaatsen. Hoe kon het zo fout gaan en is er vervolgens goed op gereageerd? Welke politieke conclusies moeten NAVO en EU hieruit trekken? Laten we een zeer voorlopige balans opmaken uit de onophoudelijke stroom van feiten en inzichten.

Redenen voor de roekeloze militaire operatie

Terugkijkend is het meest opvallend: het westen was politiek, noch militair, noch mentaal voorbereid op de hondsbrutale Russische invasie. In één klap werd de hele Europese veiligheidsordering van de laatste drie decennia onderuitgehaald. De verhoudingen met Rusland waren al drastisch verslechterd, Poetin is een snoeiharde dictator, maar dit?

De formele redenen waren lachwekkend. Oekraïne moest 'bevrijd worden van het naziregime dat een kernwapen ontwikkelde en genocide pleegde in de autonome republieken.' Uit toespraken en documenten is echter een meer plausibele reden te distilleren: het waanbeeld in de hoofden van Poetin en zijn (KGB) trawanten van een groot Russisch rijk waartoe ook Oekraïne (weer) behoort. Alles wijst op een diepgevoelde frustratie over de verloren Sovjetmacht. Rusland is een grote kernmacht, rijk aan olie en gas, maar wordt door Westerse leiders niet overeenkomstig die status behandeld.

Tot bittere ergernis van het Kremlin dreef het Oekraïense broedervolk de laatste tijd steeds verder af naar het Westen: pluralisme, rechtsstaat, vrije verkiezingen. Heel gevaarlijk als de Russische bevolking met dit gif zou worden besmet. Zelfs de Oekraïense orthodoxe kerken hadden zich losgemaakt van het (door Poetin beheerste) patriarchaat in Moskou. Het bewijs voor de vijandigheid van het 'Naziregime' van Zelensky lag vooral in de uitgesproken wil om tot de NAVO en de EU toe te treden. Hoog tijd om de historische eenheid te herstellen. Niet langer twee staten voor één volk, maar weer één groot Russisch rijk.

Besluitvormers handelen naar wat zij als de waarheid beschouwen, waar of niet waar. De aloude Sovjet-perceptie van de NAVO als vijandelijke bedreiging is na de ineenstorting van het communisme nooit helemaal verdwenen. Om dit te illustreren: in 1996 brachten wij met een Kamerdelegatie op uitnodiging van de Douma een bezoek aan Moskou. De NAVO-uitbreiding was toen actueel. Door de volksvertegenwoordigers werd ons op het hart gedrukt dat dit een heel slecht idee was. Ook de Nederlandse ambassadeur verkondigde deze opvatting tijdens een formele lunch, ook al dacht zijn eigen regering hier heel anders over. Onze gezanten in de kandidaat-lidstaten lieten ons daarentegen weten dat we juist wel moesten instemmen met de uitbreidingsplannen. Uit latere politieke werkbezoeken aan de voormalige Warschaupactleden, de Baltische staten en Georgië heb ik steeds weer het beeld overgehouden van angst voor en haat tegen het grote buurland. De behoefte aan NAVO-bescherming en EU-lidmaatschap zat heel diep.

Niettemin is er vanaf 2002 in het kader van de NAVO-Rusland Raad politiek en zelfs militair samengewerkt om tot een wederzijdse vertrouwensrelatie te komen. Niemand heeft het daar meer over, maar de NAVO en Rusland organiseerden zelfs een gezamenlijke militaire oefening met Poetin als gastheer. Rusland was toen economisch en militair veel zwakker dan nu. Met de toename van de op gas en olie drijvende welvaart verslechterden de politieke verhoudingen. De Russen ergerden zich vooral aan de NAVO-uitbreidingen, het NAVO optreden in Kosovo buiten de VN-veiligheidsraad om, dus Russisch veto vermijding, alsmede de plaatsing van luchtdoelraketten in de Baltische staten en militaire aanwezigheid in Roemenië en Bulgarije.

Poetin is het Westen steeds meer expliciet als vijand gaan beschouwen die de 'gerechtvaardigde Russische strategische belangen' miskent. Tegelijkertijd cultiveerde hij dit vijandbeeld om intern alle macht naar zich toe te kunnen trekken als een soort nieuwe Stalin. Hij paste daarmee in de lange Russische traditie van één sterke man en een gehoorzame massa. Poetin leek stabiliteit en welvaart te brengen na de chaos onder Jeltsin. Eenzijdige propaganda en een meedogenloos verbod op kritiek deden de rest.

Poetins miscalculatie

De dictator zag in een korte militaire operatie in Oekraïne een uitgelezen kans om het oude imperium te herstellen en erkenning te verwerven van Rusland als wereldmacht. Vanuit dit waandenkbeeld calculeerde Poetin, zo lijkt het, alles naar zichzelf toe. Immers: 1) het ging om een niet NAVO-lid dus het Westen zou militair niet ingrijpen, 2) het Oekraïense volk wil af van zijn Naziregime, 3) de Oekraïense krijgsmacht zal snel capituleren bij zo'n overmacht, 4) net als na het Krim-avontuur zouden de sancties beperkt blijven vanwege de grote westerse

olie- en gasafhankelijkheid, 5) Europese landen gaan verdeeld en dus zwak reageren, bovenal vanwege Duits verzet. 6) Rusland had grote financiële reserves opgebouwd om zich tegen sancties te wapenen, 7) politieke vriend China zou Rusland niet laten vallen, 8) Amerika richt zich op China, niet meer zo op Europa. De NAVO is 'hersendood'. Poetins inlichtingendiensten zaten ernaast of hij heeft niet naar ze willen luisteren. Werden de slechtste scenario's wel meegewogen in de risicoanalyses?

Westerse reacties en stagnatie invasie

De grootschalige oorlogsmisdaden plaatsten het Westen voor zware politieke en morele keuzes. Passief toekijken noch militair ingrijpen was een optie. Derhalve werd Rusland economisch de oorlog verklaard en de Oekraïne gesteund met wapenleveranties, hulpgoederen en een zeer ruimhartige opvang van vluchtelingen. De verregaande economische verbondenheid en energie afhankelijkheid betekenden dat het Westen

ook zelf een hoge prijs zou betalen voor financieel-economisch sancties. Toch kregen de strafmaatregelen een eigen dynamiek door de beelden van de humanitaire ramp die Rusland veroorzaakte, de bewonderenswaardige moed van de bevolking en de dramatische pleidooien van president Zelensky. De sancties van de regeringen werden opgevolgd door talloze bedrijven en investeerders die ineens geen cent meer wilden verdienen aan die oorlogscriminelen.

Het gevolg is dat Rusland financieel-economisch gewurgd wordt. De staat, de Centrale Bank, de olie- en gasindustrie en de Poetin-klied worden financieel uitgekleeft, de roebel is niks meer waard en de beurs functioneert nauwelijks meer. Ook is Rusland op het gebied van wetenschap, sport, cultuur, toerisme en wat al niet internationaal tot paria verklaard. Ook Russische burgers krijgen het tragisch genoeg zwaar te verduren.

Na een maand stagneerde de invasie op vele fronten. De Russische krijgsmacht bleek zwakker en die van de Oekraïne sterker

dan verwacht. Mede door een grote stroom wapenleveranties lijden de Russen ongekend zware verliezen.

Wat valt het Westen te verwijten?

De roekeloze invasie kwam onverwacht, ook al kenden we Poetins slachtpartijen in Tsjetsjenië en Syrië en het optreden in Georgië. Wat wel verwijtbaar is: de Westerse regeringen hebben de strategische risico's van de afhankelijkheid van olie en gas uit Rusland schromelijk onderschat.

Vaststaat dat Europa en de VS sinds de val van het communisme hun beleid veel meer hebben laten bepalen door economische dan politiek-strategische motieven. De markt mocht overal heersen. In Rusland kon een extreme vorm van kapitalisme ontstaan waarin een zeer kleine groep rondom Poetin zich een exorbitant deel van de olie- en gasinkomsten eigen kon maken. Zonder de geringste terughoudendheid profiteerden

tallose Westerse bedrijven mee van de immense kapitalen die de oligarchen van het volk mochten stelen. De Britse hoofdstad werd Londen, ook in Amsterdam werd grof geld verdiend aan criminele oligarchische praktijken. Cru gezegd, ongegeheerde hebzucht en politieke naïviteit hebben de Poetin-kliek mede in staat gesteld om zich zo te buiten te gaan.

De Russische agressie werd in veel commentaren direct in verband gebracht met de 'verwaarlozing van de Westerse defensie' en de 'zwakte van de NAVO'. Hier past toch de nodige relativisering. De belangrijkste NAVO-landen de VS, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk hebben hun defensie helemaal niet veronachtzaamd. Integendeel. Bovendien werd gemakshalve over het hoofd gezien dat de aanval nu juist niet op een lidstaat was gepleegd. NAVO-militairen bleven niet weg uit zwakte, maar vanwege de (nucleaire) escalatie risico's. De stelling 'vandaag Oekraïne morgen Polen' miskent het fundamentele verschil tussen wel en geen NAVO-bescherming. De Russen kijken wel uit om de Amerikaanse militaire overmacht over zich heen te krijgen. Biden wil 'in de Oekraïne geen derde wereldoorlog riskeren', maar garandeert wel expliciet dat de VS optreedt indien een aangevallen NAVO-lid hierom vraagt.

Niettemin is het brede gevoel van veiligheid op het Europese continent ernstig aangetast. De oorlogen in Tsjetsjenië, Irak, Afghanistan, Syrië en Jemen, gruwelijk, gruwelijk, maar wel ver weg. Oekraïne ligt vlakbij en hoort bij Europa. Deze houding werd overduidelijk uit de wijze waarop grote aantallen Oekraïense vluchtelingen overal welkom waren, in schrijnende tegenstelling tot oorlogsslachtoffers en vervolgd van elders. Rusland bleek bovendien niet eens in staat om het Oekraïense leger onder de duim te krijgen. Bij gebrek aan slagkracht, organisatie en motivatie bombardeerden de Russen bevolkingscentra en bracht Poetin zogenaamd zijn nucleaire eenheden in staat van paraatheid. Intimidatie uit zwakte.

Balans

Een voorlopige balans opmakend van de invasie kunnen we vaststellen dat Rusland er niets bij gewonnen heeft, maar juist zware verliezen heeft geleden, economisch, politiek en militair. Het nettoresultaat is geen versterking van de Russische machtspositie, maar een dramatische verslechtering. De Russische samenleving zal hier nog vele jaren de gevolgen van moeten ondergaan. De onder geweld geëiste concessies (als die er komen) zoals erkenning van de Russische zeggenschap over de Krim en de Donetsk-republieken en de formeel neutrale status van Oekraïne zijn niets anders dan erkenning van de status quo van voor de oorlog.

Poetin heeft met zijn krankjorumme militaire actie de positie van het 'decadente, verzwakte en verdeelde Westen' aanzienlijk en voor lange tijd versterkt. De EU, het Verenigd Koninkrijk en de VS hebben blij gegeven snel, eendrachtig en effectief te kunnen reageren. De NAVO zal juist sterker aanwezig zijn in de landen met een Russische grens. Finland en Zweden worden wellicht ook lid. Bovendien heeft Poetins 'vredesoperatie' een onmiskenbare impuls gegeven aan de Atlantische eenheid en de politieke opwaardering van de EU. In dit verband is vooral de plotselinge ommekeer in het Duitse veiligheidsbeleid van bijzondere betekenis.

Heroriëntatie Westers veiligheidsbeleid

De EU en de NAVO beraden zich op een herziening van het veiligheidsbeleid. Met de opkomst van China en de verzwakking van Rusland veranderen de wereldverhoudingen. Europa blijft achter voor zover het de economische macht niet weet om te zetten in politieke slagvaardigheid.

Grotere veiligheid is meer dan drastische verhoging van defensie uitgaven. Economische voordelen moeten veel strenger worden afgewogen tegen strategische risico's. Het veiligstellen van energieleveranties, voedselimporten, maar ook gezamenlijk asielbeleid en natuurlijk ook klimaatmaatregelen zijn wezenlijke bestanddelen van nieuwe veiligheidsconcepten. Het verdient ook strategisch aanbeveling om de buitenproportionele economische afhankelijkheid van China te beperken.

De grootste politieke opgave ligt in het realiseren van een stabiele veiligheidsorde in Europa. Tijdens de Koude Oorlog ging het om indamming van het communistische imperialisme. Afschrikking, een bewapeningswedloop en stabiliteit gebaseerd op de gegarandeerde wederzijdse vernietiging ('mutual assured destruction') kenmerkten deze periode.

Daar moeten we niet naar terug. Niets is zeker, maar in het licht van de Oekraïne ervaring lijkt het hoogst onwaarschijnlijk dat het ernstig verzwakte Rusland zich op afzienbare termijn in nieuwe militaire avonturen in Europa stort. Laat staan dat Poetin alle waarschuwingen negeert en een NAVO-land gaat aanvallen. Als het in Oekraïne zelfs al niet erg lukte...

Ons continent wordt natuurlijk nooit stabiel als het Westen Rusland voorgoed politiek en economisch buiten de deur houdt. Afspraken over vertrouwenwekkende maatregelen en een nieuwe orde in Europa kunnen echter niet gemaakt worden met een oorlogsmisdadiger. Poetin heeft niet zijn tegenstander maar zichzelf in de houdgreep genomen. Kunnen er onder weldenkende Russen ooit nog democraten opstaan die hem en zijn land hieruit kunnen verlossen?

Afgesloten op 25 maart 2022

Paul van der
Kraan

Interview

Siepie de Jong

Op 3 november 2021 nam Siepie de Jong afscheid als voorzitter van de VOP. Ze gaf de 'voorzittershamer' over aan Jan Kees Wiebenga en nam plaats in de zaal, nuchter, zonder bombarie. Precies zoals ze haar voorzitterschap gestalte gaf. Zij heeft een lange carrière gehad in de Partij van de Arbeid, die zelfs nu nog doorloopt. Men heeft haar in haar woonplaats weten te strikken voor de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen. Dat doet zij als lijstduwer, maar dat betekent wel dat zij een rolletje gaat vervullen tijdens de campagne. Er loopt een weddenschap over het aantal stemmen dat zij zal verwerven, maar zelf sluit ze een lidmaatschap van de gemeenteraad uit. "Alhoewel er nog steeds mensen zijn die mij in op straat begroeten met 'dag burgemeester!'. Maar dat zijn wel de ouderen natuurlijk".

Siepie de Jong was (vice)voorzitter van de VOP van 2010 tot 2021. Zij volgde Jan Dirk Blaauw op. "In 2010 werd ik gebeld door Joop Worrell die vond dat ik maar voorzitter moest worden. En toen verloor ik de verkiezing van Jan Dirk met één stem verschil! Vervolgens werd ik vicevoorzitter en heb ik Dirk Jan heel goed kunnen ondersteunen toen hij fysiek steeds slechter werd. Aan zijn hersenen mankeerde helemaal niets en zo heeft hij nog een flinke periode voorzitter kunnen zijn". Na

het voorzitterschap van Jan Dirk Blaauw nam Siepie de voorzittershamer over.

Siepie de Jong is geboren in 1940 in Breda. In 1947 verhuisde zij naar Amersfoort. Haar jeugd bracht zij hoofdzakelijk in het oosten en noorden door. Haar middelbare school rondde ze af op het Willem Lodewijk gymnasium in Groningen. Daar kijkt ze

met veel warmte naar terug. "Ik heb daar een hele goede tijd gehad. Ik was een van drie meisjes in die klas met verder elf

jongens". Op het gymnasium heeft Siepie leren discussiëren en debatteren. "We moesten bijvoorbeeld de degen kruisen over de Europese gemeenschap. Maar dan wel met precies het tegenovergestelde standpunt dat je zelf aanhing. Tijdens de lessen latijn ging de leraar in de klas de vertalingen corrigeren, en dan keken wij mee en bespraken we het werk. Heel waardevol!"

Siepie wilde gaan studeren aan de academie De Horst, omdat zij maatschappelijk werker wilde worden. Maar men liet haar daar niet toe, omdat ze te jong was en te weinig ervaring had. Zij is toen gaan werken in een ziekenhuis, als assistent van de hoofdzuster op de afdeling Interne ziekten. "Daar werd ik 'ingehuurd' om met de hoofdzuster een nieuw administratief patiëntensysteem op te zetten. Dat nam de helft van de dag in beslag. De ochtend begon ik met het vegen van de vloeren en het doen van simpele verzorgingstaken, zoals soms het wassen van ernstige kankerpatiënten. De middag was voor het opzetten van een nieuw patiëntensysteem dat de hoofdzuster in staat moest stellen daarvoor een beroepskracht aan te stellen; dat lukte binnen een jaar. Toen ik daar een jaar had gewerkt zei die hoofdzuster dat ik klaar was en na contact met De Horst werd ik toegelaten".

Na haar opleiding bij De Horst gaf de Rotary Siepie de kans om een jaar in India te gaan studeren aan de Banaras Hindu University (Varanasi) en spreekbeurten te houden over

Nederland en haar ervaringen in India. Aan die periode heeft ze levenslange vriendschappen overgehouden.

In 1965 ging zij aan de slag als maatschappelijk werker in Noordoost-Overijssel. Daar werd ze lid van de PvdA, in 1967. "De melkboer uit Vroomshoop was het enige raadslid voor de PvdA in de gemeente Den Ham. In die gemeente was ook een afdeling van de PvdA en hij merkte op dat ik als maatschappelijk werker eigenlijk geen andere keus had dan lid te worden. En dat heb ik toen gedaan". Vanaf dat moment begon de tocht van Siepie door de Partij van de Arbeid, waarin zij in totaal 17 functies heeft bekleed. Onder meer was zij secretaris van de plaatselijke afdeling en van het gewest, Statenlid en deel van het team van de politicus Jan Masman.

"Op een gegeven moment kwam er een positie vrij bij de Tweede Kamerfractie. Bij de fractie moest het ombudswerk worden opgezet. Daarvoor moest ik een sollicitatiegesprek voeren met Joop den Uyl." Aan haar contacten met Joop den Uyl bewaart Siepie bijzonder warme herinneringen. "Als Joop je vertrouwde was dat onvoorwaardelijk. Tijdens een campagne was ik verantwoordelijk voor het verdelen van de sprekers over de diverse aanvragen en dat betekende dat ik mijn ombudswerk vaak tot diep in de nacht moest doen, want dat ging gewoon door. Op een van die avonden hoorde ik Joop aan komen en toen hebben we een gesprek gehad over psalm 119! Joop had een geweldige bijbelkennis. Aan het eind vroeg hij: "Gaaf het nog wel?" En ik zei: "Ja, het gaat goed". Siepie werd via de lijst Overijssel Kamerlid toen Wim Meijer staatssecretaris werd in het kabinet Den Uyl. "Ik heb dat acht jaar met veel genoegen gedaan. Ik had onderdelen van landbouw, welzijn en ontwikkelingssamenwerking in de portefeuille naast het (vice)-voorzitterschap van de Commissie voor de Verzoekschriften".

Na haar Kamerlidmaatschap is Siepie nog korte tijd staatssecretaris geweest in het tweede kabinet Van Agt, op Volkshuisvesting onder minister Marcel van Dam. Dit kabinet was zoals bekend geen lang leven beschoren, na negen maanden zat het erop. Toch kijkt zij ook daarop met genoegen terug. Vooral haar samenwerking met de minister is haar als waardevol bijgebleven.

Een bestuurlijke carrière volgde, waarin zij van 1 juni 1984 tot 1 december 2005 burgemeester was van het Groningse Leek. Ook was zij voorzitter van de Waddenadviesraad. Als voorzitter van de VOP hechtte zij waarde aan de collegialiteit tussen vogels van heel diverse politieke pluimage. "De scherpe kanten van het actieve politieke bestaan verdwenen en wat overbleef was waardering en respect. Dat vind ik heel prettig. En natuurlijk de inhoudelijke kant, die vooral in werkbezoeken en in de diverse jaarvergaderingen gestalte kreeg. Daarmee laten we zien dat we het goed hadden met elkaar, maar dat we ook onze hersens blijven gebruiken! En natuurlijk het internationale aspect (lidmaatschap van de Europese Federatie van verenigingen van Oud-Parlementariërs) in mijn rol als vicevoorzitter en voorzitter vond ik heel aangenaam."

De laatste twee jaar van haar voorzitterschap hebben in het teken gestaan van Covid-19. Enkele jaarvergaderingen moesten noodgedwongen plaatsvinden via computerverbindingen. "Dat was behelpen... Maar hopelijk zal dit in de komende jaren niet meer nodig zijn."

Siepie kijkt terug op een mooie periode als voorzitter van de VOP. Zij wenst haar opvolger Jan Kees Wiebenga alle succes.

Oekraïne katalysator voor EU Strategisch kompas

Joost van Iersel

1. Het centrale punt is het overwinnen van politieke onwil

Het GVBV¹, een nieuwe pijler in het Verdrag van Maastricht, 1992, was een grote stap waarvan men de dimensies nauwelijks overzag. Dat bleek dan ook alras. Buitenlandse politiek en defensie blijven nationaal gedreven. Naast politiek-diplomatieke acties van de European External Action Service (EEAS) en beperkte militaire vredesmissies blijven verdere initiatieven voor een brede Europese aanpak vastlopen. Verbreding stuitte steeds op de vele belangen en visies en vooral politieke onwil! Maar ieder jaar neemt de druk op Europa toe. De onverwachte en dramatische Russische aanval op Oekraïne zet de hele Europese vredesordening op losse schroeven. We moeten rekenen met aanhoudende destabilisatie aan de oost- en zuidgrenzen. Amerikaanse wispelturigheid speelde ons ook zo

De EU schakelt verheugend snel in antwoord op de escalatie van de Oekraïne-crisis. Maar er moet veel meer structuur komen. Het Strategisch kompas is daartoe een onmisbare stap. Oekraïne moet een katalysator zijn.

nu en dan parten. China is inmiddels een wereldmacht. De EU schakelt verheugend snel in antwoord op de escalatie van de Oekraïne-crisis. Maar er moet veel meer structuur komen. Het Strategisch kompas is daartoe een onmisbare stap. Oekraïne moet een katalysator zijn.

2. Eenzaam Europa oog in oog met nieuwe realiteiten

Vanaf Maastricht 1992 wordt de ambitie voor buitenlandse politiek verdragsmatig verdiept in Amsterdam, 1997, en vooral in het Verdrag van Lissabon, 2009. Het is een uiterst moeilijke weg. Sinds de schipbreuk van een Europese Defensiegemeenschap in 1954 is de EG exclusief een *economische* gemeenschap. Onder de garantie van de Amerikaanse nucleaire paraplu werd de eigen defensie geleidelijk verwaarloosd. Na 1990 lag een wereldwijde liberale ordening in het verschiet in de plaats van de demonen van het verleden. Defensie op de terugtocht kwam de Europeanen heel goed uit. Het strijdtoneel leek te gaan neerkomen op louter economische concurrentie – *the end of history!* – en daarin zou Europa als overtuigde

Het strijdtoneel leek te gaan neerkomen op louter economische concurrentie – the end of history! – en daarin zou Europa als overtuigende soft power heel goed op zijn plaats zijn. Het vredesmodel als grondslag van de EEG vanaf 1950 zou zich wereldwijd verspreiden.

soft power heel goed op zijn plaats zijn. Het vredesmodel als grondslag van de EEG vanaf 1950 zou zich wereldwijd verspreiden. Een mooie droom, die inmiddels in duigen ligt.

Sinds 2008 wordt de EU door een reeks crises geteisterd. Het Herstelfonds van juli 2020 en de ECB bieden nu soelaas voor de pandemie. Andere onopgeloste kwesties, ook die direct en indirect aan het GBVB raken, etteren door. Trump is weliswaar (voorlopig?) van het tapijt verdwenen, maar er is niet langer onwankelbaar vertrouwen in de VS. Hoe ver reiken Amerikaanse garanties, wanneer niet langer het Europese, maar het Chinese en Aziatische theater de focus van Washington bepaalt? Wat betekent *America first*? Het Midden-Oosten is al tien jaar het tegendeel van een toonbeeld van een bondgenootschappelijk front. Washington serveerde Afghanistan af buiten de bondgenoten om. Van hún kant schitteren de Europeanen in die hele regio hoofdzakelijk door stilzwijgendheid, terwijl zij wel de last van de vluchtelingen moeten dragen. China roept in de EU ambivalente gevoelens op. Oost-Europa liet zich aanvankelijk mak op sleeptouw nemen, het is nu kritischer geworden. Voor de Duitsers – en in mindere mate voor anderen – zijn Chinese marktaandeelen vitaal. Maar China wordt van economische partner en geduchte concurrent vooral ook een systeemrivaal. Ook kantelt het beeld van China als puur economische macht. Analyses en ook stellingnames van President Xi wijzen op een opbouw van militaire macht met een bredere dan regionale actieradius. Hiermee gaat China het pad van een klassieke wereldmacht op². Rusland, expert in het vissen in troebel water, stookt permanent in de Unie. In 2014 is de Krim aan Rusland prijsgegeven. Het Russisch geweld culmineert nu in de grimmige aanval op Oekraïne. Allereerst gaat het om de talrijke militaire en burgerslachtoffers. Maar daarnaast zijn ook excessieve cyberaanvallen en desinformatie aan de orde van de dag, Europa lijkt zo lek als een mandje. Manipulatie met vitale gasleveranties ligt op de loer. De Europese veiligheid staat direct op het spel met een halfwassen Europese energiebeleid, waaronder het omstreden Duits-Russische project *Nord Stream 2*.

3. Het kronkelige pad van Europese defensie en veiligheid

Het Verdrag van Lissabon, 2009, bevat verstrekkende bepalingen over defensie en veiligheid. Maar het mankeert ernstig aan politieke wil en implementatie. Onwil en de onwrikbare eis van unanimiteit ondermijnen tot vandaag alle pogingen tot een serieus veiligheids- en defensiebeleid – crisismanagement, opbouw van defensiecapaciteiten -. Niet dat er niets gebeurt. De zeggingskracht van EDEO in het internationale veld is gestaag versterkt en intensieve consultaties binnen en buiten de Unie met tal van landen over veiligheids- en militaire problemen zijn aan de orde van de dag. Er groeit wel enige consistentie en cohesie, maar dit blijft grotendeels onder de radar.

Politieke fragmentatie en incoherentie leiden tot machteloosheid en verlamming. EU-verklaringen zijn tijdrovend, vaak verwaterd en gewekte verwachtingen worden niet geconcretiseerd. Van snel schakelen is geen sprake.

Operationeel waren er in 2020 17 militaire en civiele EU-vredesmissies in het veld met 5000 mensen. Hiernaast zijn er militaire samenwerking – met het Duits-Nederlandse legerkorps en de Nederlands-Belgische marine samenwerking als lichtende voorbeelden –, opleidingen en trainingen. Voor grensbewaking zal Frontex in 1927 10.000 man omvatten. Materieelsamenwerking komt op gang via het *European Defence Agency* (2003) en de *Permanent Structured Cooperation*, PESCO (2017), maar het resultaat is beperkt en gefragmenteerd. Het EU-Defensiefonds komt mondjesmaat op gang.

Politieke fragmentatie en incoherentie leiden tot machteloosheid en verlamming. EU-verklaringen zijn tijdrovend, vaak erwaterd en gewekte verwachtingen worden niet geconcretiseerd. Van snel reageren was geen sprake. Een gemeenschappelijke troepenmacht, 'een Europees leger', is onbespreekbaar. Rationele capaciteitsopbouw blijft een vrome wens met gigantische geldverspilling van dien. Europa bleef in Syrië, Libië, Irak, Iran, Afghanistan, en ook in de Sahel in een passieve rol steken. Bij gebrek aan harde politieke instrumenten aan de oostgrens bestond bij de Russische overname van de Krim in 2014 het enige weerwoord uit (beperkte) sancties, zoals onlangs weer tegen Wit-Rusland. Bij het majeure conflict over Oekraïne stond de EU aan de zijlijn.

4. Op weg naar het Strategisch kompas

Strategische autonomie dook voor het eerst op in Frans-Britse afspraken in St. Malo in 1998, die op weinig concreets uitdraaiden. Sindsdien zijn er boekenplanken over vol geschreven. Maar wat dóét men? In 2016 presenteerde Josep Borrell een concept EU Global Strategy, dat opnieuw strandde als gevolg van steeds uiteenlopende visies, belangen en militaire culturen van de 27, met voorop majeure verschillen van inzicht tussen Frankrijk en Duitsland. Het VK is inmiddels van het toneel verdwenen. Hoe ook de Franse visie te koppelen aan die van de Polen en de Balten, die ieder Europees initiatief afwijzen als potentiële ondermijning van de NAVO? Daarnaast dan ook nog Orbán met zijn pro-Russisch geluid. Hoe past de eigen veiligheidsfilosofie in Scandinavië in een Europees concept? Hoe NAVO- en niet-NAVO-landen onder één noemer te brengen? Hoe grote en kleine lidstaten in één geheel te passen? En dit alles binnen een Europese veiligheidsstructuur die al zeventig jaar wordt gedomineerd door de VS? Vragen alom. De EU moet tot een integraal antwoord komen op het machts-spel van buiten. De kunstmatige scheiding tussen economie en politiek is niet meer vol te houden. In 2020 bracht Josep Borrell

na zeer uitvoerige consultaties alle uitdagingen en dreigingen in beeld. Hierop volgde in 2021 een intensieve dialoog van de 27 achter gesloten deuren, waarna vanaf oktober over concrete tekstvoorstellen is onderhandeld. Borrell leverde op basis daarvan een definitieve tekst van het Strategisch kompas voor de Europese Raad van 25 maart. De EEAS levert een brede analyse. Veiligheidsbeleid vereist een veel wijder perspectief dan het klassieke begrip security. Het gaat om conflicten en instabiliteit aan de Europese buitengrenzen met Rusland en zijn invloedssfeer, met Afrika, met het Midden-Oosten en naar Azië toe. Maar het gaat evenzeer om de fragmentatie in de wereld en eroderen van multilaterale verbanden. Ook komen tal van hybride kwesties aan de orde, die zowel directe als indirect de veiligheid raken. Veel aandacht dus voor terrorisme en cyber naast de veiligheidsdimensies in economie, technologie en handel. Een groot winstpunt is, dat alle lidstaten zich achter de diepgaande analyse scharen.

De EU moet tot een integraal antwoord komen op het machtsspel van buiten. De kunstmatige scheiding tussen economie en politiek kan niet meer worden gehandhaafd.

In vervolg daarop levert het kompas voorstellen voor missies en operaties met als kernstuk een op en top geëquipeerde en snel inzetbare interventiemacht van 5000 man, die wordt aangedreven vanuit de Brusselse Military Planning and Conduct Capability, een soort Brussels hoofdkwartier. Het voorstel ligt in het verlengde van de al jaren voorziene EU battle groups, die nog nooit in actie zijn gekomen. Bij het thema operaties komen ook voor het eerst de marine, luchtondersteuning en space in beeld. In de uitwerking van het thema 'weerbaarheid' wordt terecht een direct verband gelegd met cyber, desinformatie, AI, R&D, COVID, klimaat en migratie. De klassieke en hybride veiligheidscomponenten vragen om EU-investeringen en militair-civiele synergiën. Samenwerking in NAVO-verband op alle onderdelen spreekt voor zich. Zonder de NAVO zal het nooit lukken, maar een eigen en herkenbare rol van de EU is zeer wenselijk in naar omstandigheden wisselende partnerschappen met de VN, ASEAN, Latijns-Amerika, in de OVSE en in Afrika.

5. Meer Europese autonomie noodzakelijk

Frankrijk is de drijvende kracht achter het Strategisch kompas en Europese autonomie. Van strategische autonomie en machtspolitiek wilden Berlijn, Den Haag en anderen niets weten. Maar nu zitten we in één klap in een nieuwe wereld. Spectaculair is een radicale omslag in Berlijn met €100 miljard extra voor Defensie en jaarlijks ruim 2% voor de defensiebegroting! De Commissie zendt zelfs wapens. De EU lijkt eindelijk op weg naar een eensluidend Europees verhaal. Het kompas

ging lang niet zover, maar was al een forse stap vooruit met eindelijk een gedeelde visie op de dreigingen en op de onderlinge verbanden tussen alle vormen militaire en economische veiligheid. Het kompas voegt er ook een agenda bij met concrete deadlines zowel voor intensivering van bestaande programma's als voor nieuwe initiatieven in de organisatie en onderlinge afstemming en ook voor investeringen: te land, ter zee, in de lucht en in de ruimte.

De klap in Oekraïne eist, dat het roer om moet. Maar het kan niet zonder forse aanpassing van de veiligheidsstructuur in de EU. Juist het Strategisch kompas biedt daarvoor eenduidig richting en een gids voor actieve besluitvorming.

In snel tempo zullen de EEAS en de Commissie verdere uitwerking ter hand nemen. Zo komen er jaarlijks ministeriële Defensieraden over technologisch geavanceerd militair materiaal, ondersteund door een speciale Defence Innovation Hub. Voorzien gaat worden in nauwere aansluiting van militaire capaciteiten op operationele behoeften. Hierbij zal ook een actieve rol zijn weggelegd voor het EU 'hoofdkwartier'. Er wordt reeds gewerkt aan de invulling van het Defensiefonds en aan projecten in de Ruimte. In 2023 volgt een voorstel voor Veiligheid en Defensie in de Ruimte. Missies en operaties zullen meer flexibel en robuuster worden ingericht. In 2023 is een Raadsbesluit in de planning over het netelige punt van deelname aan de operaties – de coalitions of the willing – (art. 44 Lissabonverdrag). Cyber en AI zijn vitaal. Aanvullende standaarden en regelgeving als bescherming tegen cyber en hybride dreigingen liggen in Brussel al klaar. Een EU Cyber Resilience Act is op komst. Over deze forse intensivering van overleg en besluitvorming op een breed front zal de EEAS jaarlijks rapport uitbrengen.

Gebrek aan een eigen veiligheidsbeleid vreet aan Europese geloofwaardigheid en zekerheid, terwijl de urgentie alleen maar toeneemt. De klap in Oekraïne eist, dat het roer om moet. Maar het kan niet zonder forse aanpassing van de veiligheidsstructuur in de EU. Juist het Strategisch kompas biedt daarvoor eenduidig richting en een gids voor actieve besluitvorming. Daarvoor moeten alle partners, en ook Nederland, garant staan. Die kans moet nu worden gegrepen.

¹ *Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid*

² *In Nederland HCCS: China's Military Rise and the Implications for European Security*, Nov. 2021

³ *Het Verdrag betreffende de Europese Unie*, artt. 42 t/m 46

⁴ *Europese Dienst voor Extern Optreden of European External Action Service*

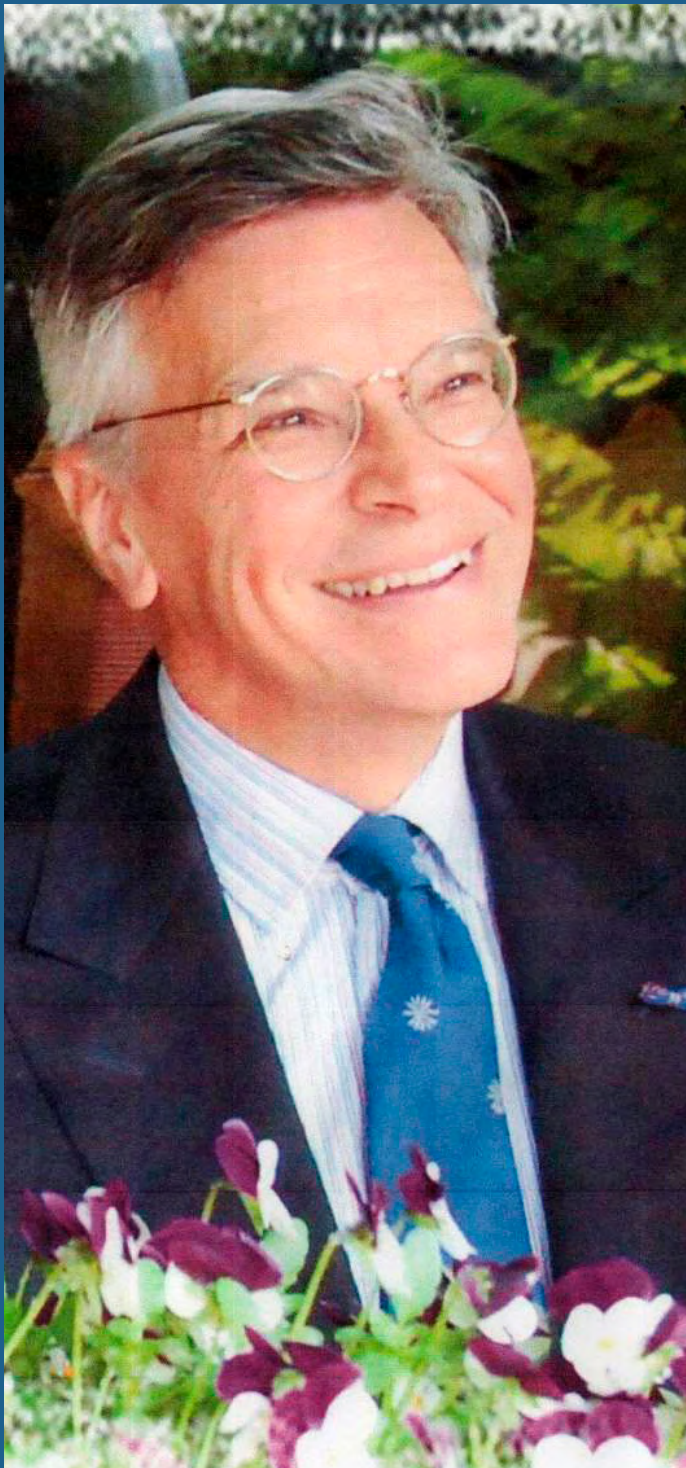
⁵ *Voor Europa zijn dat Copernicus, aardobservatie, het wereldwijd satellietnavigatiesysteem van Galileo, en Egnos, veiligheidskritische navigatiediensten te land, ter zee en in de lucht*

Interview met Jan Kees Wiebenga

sinds november 2021 voorzitter van de Vereniging Oud-Parlementariërs

Monique de
Vries

Geboren in Haarlem, studie Nederlands Recht in Leiden en 1973 benoemd tot burgemeester van Eelde, de jongste burgemeester in Nederland. Hij is lid geweest van achtereenvolgens de Eerste- en de Tweede Kamer en tenslotte van het Europees Parlement. Van 2001 tot 2017 was hij lid van de Raad van State om vervolgens voorzitter te worden van de Kiesraad.

Tijdens een lunch aan het ons bekende Plein in Den Haag komt ons gesprek natuurlijk al snel op de politiek. Jan Kees is een van de weinige VOP-leden die zowel lid is geweest van de Eerste- en de Tweede Kamer als van het Europees Parlement. Welke van deze vertegenwoordigende functies heeft hem het meeste voldoening gegeven is mijn vraag.

Zijn antwoord daarop is dat hij het meest heeft genoten van het Europees Parlement omdat het zijn horizon heeft verbreed. In Nederland, anders dan in andere lidstaten, is het Europees Parlement een onderschatte instelling. In België, Frankrijk en Duitsland worden oud-regeringsleiders zoals Wilfried Martens, Valéry Giscard d'Estaing en Willy Brandt, lid van het Europees Parlement. Deze landen zien het belang van de rol Europa die nu misschien nog aanvullend is maar op de lange termijn onontkoombaar. In het bijzonder heeft hij nog zeer goede herinneringen aan de periode dat hij tevens ondervoorzitter was. Het leiden van debatten en vooral het leiden van een stemming in een parlement van zo'n 626 personen was een geweldige uitdaging. Er was altijd wel een lid dat met het Reglement van Orde in de hand probeerde "zand in de machine" te strooien. Dat vroeg alertheid van de voorzitter om met de juiste woorden deze acties snel te ontkrachten.

En vandaar komen we al snel op het verschil in politiek bedrijven tussen de zeventiger jaren van de vorige eeuw toen hij aantrad in de Eerste Kamer en de huidige tijd.

Jan Kees vertelt hoe de Senaat toen hij in 1977 aantrad - toen nog onder het kabinet den Uyl- een hoffelijk instituut was, waar het debat gericht was op de inhoud. In de Tweede Kamer was het doorgaans wat ruiger qua debatcultuur maar niet onredelijk vergeleken met nu. Er wordt in dat kader veel gesproken over de politieke cultuur maar dat is volgens hem wel een wat algemeen begrip. Hij wil eigenlijk drie aspecten onderscheiden: De verhouding tussen overheid en burgers die in zijn ogen moet worden gerepareerd, de verhouding tussen Regering en Parlement die samen de wetten moeten maken en daar zijn verbeteringen mogelijk en tenslotte de debatcultuur in de Tweede Kamer die in vergelijking met vroeger veel harder is geworden. Dat heeft mogelijk te maken met de veelheid aan

fracties waarbij het moeilijker is de eigen standpunten naar voren te brengen. Waar vroeger idealiter een beginnend Kamerlid zijn eerste periode het "vak" kon leren om in zijn tweede termijn voluit te kunnen functioneren en vervolgens zijn ervaring te delen en over te dragen aan nieuwe parlementariërs, zijn er nu veel Kamerleden die slechts een termijn lid zijn. Dat komt het "ambacht" niet ten goede.

En zo komen we bij de Vereniging van Oud- Parlementariërs. Toen er na het vertrek van Mechtild de Jong een vacature was voor internationaal secretaris wilde Jan Kees zijn Europese ervaring graag ter beschikking stellen van de VOP. Samen met zusterorganisaties in andere landen is de VOP lid van de Association FP-AP (Former Members of Parliament/Anciens Parlementaires). Dat is het overlegorgaan van de Verenigingen van oud-parlementariërs van de lidstaten van de Raad van Europa. Het secretariaat is ondergebracht bij de Belgische senaat. Op gezette tijden doet de internationaal secretaris in Nestor verslag van de thema's die in FP-AP verband aan de orde zijn gekomen. Zoals het artikel van Jan Kees van vorig jaar over de bestorming van het Capitool en de oud-parlementariërs, na contacten daarover van de FP-AP met de FMC (Former Members of Congress) in Amerika. Door corona hebben de activiteiten wel al twee jaar stilgelegen. Eens in de twee jaar organiseert de FP-AP een colloquium, waar de VOP met een grotere delegatie vertegenwoordigd is. Die colloquia worden hier begeleid door onze Klankbordgroep Internationaal, waaraan leden van de VOP met internationale belangstelling kunnen deelnemen.

Sinds 3 november vorige jaar heeft Jan Kees het voorzitterschap van Siep de Jong overgenomen. Alvorens nader in te gaan op de plannen voor de komende tijd wil hij nog wel even terugkomen op die derde november van het vorige jaar en op het buitengewoon ongelukkige feit dat op die dag in Helmond zoveel leden besmet zijn met corona. Sommige van hen zijn er behoorlijk ziek van geweest. Het had zo niet moeten gaan.

Wisseling van het voorzitterschap is altijd een goed moment om na te denken over het beleid en de staat van een vereniging. De VOP telt zo'n 400 leden maar heeft behoefte aan verjonging. Veel leden die de laatste jaren uit met name de Tweede Kamer zijn vertrokken vervolgen hun loopbaan elders in de maatschappij en verliezen de band met "Den Haag". De nieuwe voorzitter legt uit dat het bestuur al was begonnen met het organiseren van activiteiten die ook voor nog "werkende" leden interessant zouden zijn en op deze manier de band tussen oud-leden zou kunnen versterken. Een bezoek aan o.a.

TNO stond hiervoor op het programma. Helaas heeft corona de uitvoering hiervan verhinderd. Het bestuur hoopt hier dit jaar weer een begin mee te kunnen maken. Met deze activiteiten hoopt de voorzitter samen met het bestuur de band tussen oud- leden te verstevigen.

Een ander bindmiddel van de vereniging is Nestor. Jan Kees constateert dat het blad veel interessante artikelen bevat hetgeen door ondergetekende namens de redactie in dank wordt aanvaard. Hij suggereert om na te denken over een nog bredere verspreiding bij voorbeeld onder de zittende leden om de band tussen zittende en oud-parlementariërs te versterken en zo belangstelling voor een lidmaatschap van de VOP na afscheid van het parlement te stimuleren.

Nu de coronamaatregelen de komende weken voor een groot deel lijken te worden opgeheven is er weer ruimte voor toekomstplannen. De voorjaarsbijeenkomst in Den Haag zal de eerste gelegenheid zijn om weer bij elkaar te komen. We zijn het eens dat het goed zal zijn elkaar weer te ontmoeten. Na een laatste kop koffie nemen we afscheid in de hoop elkaar snel weer in VOP-verband te treffen.

*Lucia van Geuns en
Jilles van den Beukel,
Den Haag Centrum voor
Strategische Studies
(HCSS)*

Nederland

Een gasland zonder Groningen

In maart 2018 besloot de Nederlandse regering om de productie uit het Groningen gasveld zo snel mogelijk te stoppen. Verwacht wordt nu dat vanaf eind 2022 geen reguliere gasproductie uit Groningen meer nodig is. Dat markeert het einde van bijna zestig jaar Groninger gasproductie die Nederland veel welvaart, en veel zorgen, heeft gebracht.

Het Groningen gasveld werd in 1959 gevonden door de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM), een 50/50 samenwerking tussen Shell en ExxonMobil. De Nota de Pous (minister van Economische Zaken de Pous) vermeldde in 1962 reserves van 150 miljard kuub gas met "mogelijke reserves" van 400 miljard kuub. Betere technische onderbouwing leidde al snel tot veel hogere schattingen tot op vandaag rond de 2.800 - 2.900 miljard kuub gas. Daarvan zal ruim 2.250 miljard kuub worden geproduceerd.

Er werd in 1963 voortvarend met de productie gestart. In de verwachting dat kernenergie een grote vlucht zou nemen, werd de productie opgeschroefd tot ongeveer 80 miljard kuub per jaar in het midden van de jaren 70. Na de olieprijschok van 1973 werd het beleid van zeer snelle uitputting van het Groningen veld vervangen door het kleine velden beleid. De kleinere gasvelden werden voortaan met voorrang geproduceerd en het Groningen gas werd zoveel mogelijk bewaard voor toekomstige generaties en voor stijgende vraag in de winter.

Sinds de eerste geregistreerde aardbeving in het Groningen veld in 1991 is de seismiteit geleidelijk toegenomen. Tot 2012 werd hierop nauwelijks gereageerd door de NAM en de Nederlandse overheid. Toch is dit het basisprobleem vanuit geologisch oogpunt: bij gelijkblijvende productie wordt het probleem van de aardbevingen steeds ernstiger.

In de jaren na de 2012 Huizinge-beving (de krachtigste tot nu toe) werd een aantal maatregelen genomen, die een lange termijn voortzetting van de gasproductie steeds moeilijker maakten. Vanaf 2015 werd de productie beperkt tot het niveau waarmee aan de binnenlandse vraag en bestaande exportcontracten voldaan kon worden.

De omkering van de bewijslast bij de afhandeling van schades ging gepaard met een grote stijging van het aantal schadeclaims, van ongeveer 2.000 (in 2012) tot ongeveer 20.000 (in 2015 en 2016) en meer recent tot 50.000. Voor veel van de recente claims, met name die aan de randen van het veld, is de technische toerekenbaarheid aan bevingen klein en zijn variaties in het grondwaterpeil een veel plausibeler reden. Het voornaamste criterium bij de schadeafhandeling, een geringe (niet voelbare) grondversnelling die tot 30 jaar in het verleden mag liggen, is in de praktijk een blanco cheque gebleken.

De toepassing van een relatief strikte norm voor veiligheid (Meijdam-norm), waarbij het grote financiële belang van de gaswinning geen rol speelt, betekende dat een lange-termijn voortzetting van de gaswinning tot een omvangrijk en kostbaar versterkingsprogramma van huizen zou leiden. Huiseigenaren hebben recht op een vergoeding voor de waardevermindering van hun woning. Mensen hebben recht op een vergoeding voor psychische schade.

Een relatief groot deel (36%) van deze kosten kwam voor rekening van de NAM (wier aandeel in de opbrengst van het Groningen gas slechts ongeveer 10% bedroeg). De steeds hogere schatting van toekomstige kosten leidde ertoe dat het Groningen gasveld tussen 2012 en 2017 voor Shell en ExxonMobil (de twee eigenaren van NAM) veranderde van een waardevolle asset in een zorgwekkende *liability*. Technisch werk aan de lange-termijn continuering van Groningen productie werd door hen reeds rond 2015 gestopt.

De maatregelen die in 2018 genomen werden hielden niet alleen de stopzetting van de gasproductie in, maar ook een meer evenwichtige verdeling van kosten en opbrengsten tussen staat en gasproducent. Dit was

gas uit

nodig om de voortzetting van de gasproductie door *operator* NAM financieel mogelijk te maken.

Tussen 2012 en 2018 ging de maatschappelijke acceptatie van de Groningen gaswinning geleidelijk aan verloren. De aardbevingen (en met name de moeite die mensen met schade hadden om hiervoor gecompenseerd te worden) speelden een centrale rol. Maar ook zorgen over klimaatverandering en het verlangen van de lokale bevolking, die de gasbaten vrijwel uitsluitend bij de overheid terecht zag komen, om meer zeggenschap te hebben over hun provincie waren van belang.

Dat het Groningen gasveld nu een *stranded asset* wordt, waar voor vele tientallen, zo niet enige honderden, miljarden euro in de bodem achter blijft, moet een les zijn voor olie- en gasbedrijven in andere delen van de wereld. Zodra de maatschappelijke acceptatie verloren is, zal een rationele kosten-batenanalyse slechts van beperkte invloed zijn.

Dat dit alles substantiële gevolgen heeft voor financiën, leveringszekerheid en klimaat is duidelijk. Het in NW Europa vervangen van Groningen gas door Russisch gas en LNG (vloeibaar gas), met een substantieel hogere wereldwijde uitstoot van broeikasgassen, deed al onze vooruitgang met een hoger aandeel zon en wind in de Nederlandse stroomproductie volledig teniet. Het speelde bij de besluitvorming geen enkele rol.

Hoe nu verder in onzekere omstandigheden?

De Nederlandse aardgasproductie is snel afgenomen en Nederland is sinds 2018 een netto- importeur van gas. De groei van een nieuw energiesysteem, zonder uitstoot van broeikasgassen, gaat echter enkele decennia duren. Tussen deze twee ligt een groot gat waarin Nederland op grote schaal gas zal importeren.

De effecten van deze, voor Nederland geheel nieuwe, situatie werden tijdens de ruime gasmarkten en lage gasprijzen van de afgelopen jaren slechts in beperkte mate gevoeld. Bij beleidsmakers sloop het vertrouwen binnen dat het goed functionerende TTF (*Title Transfer Facility*) gas handelssysteem en een groeiende aanvoer van LNG de leveringszekerheid van gas, tegen acceptabele prijzen, blijvend zou garanderen.

Binnen de gaswereld zelf was dat vertrouwen veel minder groot. Inmiddels is de beschikbaarheid van voldoende geïmporteerd gas (en de betaalbaarheid daarvan) de kritische factor geworden. Een gasrotonde kan slechts goed functioneren als ook de kwaliteit van de toevoerwegen op orde is.

In 2021 sloegen de gasmarkten om van ruim naar krap. Dit bracht een snelle stijging van de gasprijzen met zich mee. Deze winter schommelt de gasprijs rond de 75 tot 100 euro per MWh. Dat is ongeveer 5 keer zoveel als het gemiddelde van de

afgelopen jaren. Het is equivalent aan 150 tot 200 dollar voor een vat olie.

Verschillende structurele factoren speelden hierbij een rol: de groei van de vraag naar gas in Azië, de vermindering van de stroom van nieuwe LNG-fabrieken, de afnemende rol van kolen en nucleair en de afnemende Nederlandse gasproductie. Daarnaast waren er meer incidentele factoren waarvan de belangrijkste de terughoudendheid van Rusland was om meer gas naar Europa te exporteren in aanvulling op de afgesloten langetermijncontracten.

Het afgelopen decennium leverden de Europese nadruk op gas-geïndexeerde korte-termijn contracten (ten opzichte van de Aziatische manier van gas inkopen met de nadruk op olie-geïndexeerde lange-termijn contracten) afnemers in de EU een voordeel op van naar schatting 70 miljard dollar. Dat voordeel raken we nu in een enkele winter van extreem hoge gasprijzen weer kwijt. Hoe onzeker ook, het is een reëel scenario dat de gasmarkten tot rond 2025 krap zullen blijven.

Op de korte termijn zou de Nederlandse overheid een aantal maatregelen moeten nemen om de levering van gas de komende jaren meer zeker te stellen. Het is zinvol de productie van de kleine Nederlandse gasvelden in stand te houden. Wij moeten ervoor zorgen dat de gasopslagen aan het begin van de winter goed zijn gevuld. Wij willen het ons niet nog een keer laten overkomen dat een dominante leverancier, Gazprom, met bijna 40% marktaandeel in de EU, de eigen gasopslagen in Europa niet vult.

Wij zouden een goede kosten-batenanalyse van langetermijncontracten moeten maken. In Nederland lopen de laatste van deze contracten binnenkort af. In onze buurlanden lopen deze nog een decennium lang door; in Azië nog veel langer. Als vrijwel enige afnemer zonder dergelijke contracten loopt Nederland, in tijden van krappe gasmarkten, een relatief groot risico.

Het stopzetten van Groningen mag dan onvermijdelijk zijn geweest, er is niet goed nagedacht over de consequenties. Wij kunnen het ons, in een wereld van krappe gasmarkten, eigenlijk niet permitteren het Groningen gasveld over een jaar onomkeerbaar te sluiten. Het moet achter de hand worden gehouden, zodat het ons land bij welke crisis dan ook uit de brand kan helpen.

Wij hebben bij energie twee grote uitdagingen. Ten eerste moet Nederland zo snel mogelijk een nieuw, *net zero carbon*, energiesysteem opbouwen. Daarnaast moet ook het bestaande systeem met een minimum in stand blijven met het oog op de betaalbaarheid en leveringszekerheid van energie.

<https://hcss.nl/expert/lucia-van-geuns/>

<https://hcss.nl/expert/jilles-van-den-beukel/>

BOEK*bespreking*

Els Borst: Veel in de Kamer, maar niet uit de Kamer.

Mark Kranenburg

Op 12 juli 2002 stond minister Els Borst van Volksgezondheid – al enkele maanden demissionair – voor de laatste keer in Vak K van de plenaire zaal van de Tweede Kamer. Ze was door SGP-fractievoorzitter Bas van der Vlies naar het parlement geroepen die haar wilde interpellieren over het zijns inziens lankmoedige beleid ten aanzien van vrouwenhulporganisatie Women on Waves. Omdat het haar laatste optreden was bedankte voorzitter Frans Weisglas de vertrekkende minister aan het slot van het debat, namens allen “voor, de af en toe pittige, soms ietwat venijnige, maar altijd aardige debatten” die zij in de Kamer had gevoerd. Els Borst antwoordde: Ik ben hier niet altijd met vreugde naartoe gegaan, maar uiteindelijk vind ik, acht jaar overziende, dat ik hier fantastisch mooie debatten heb mogen voeren. Daar dank ik de Kamer voor.”

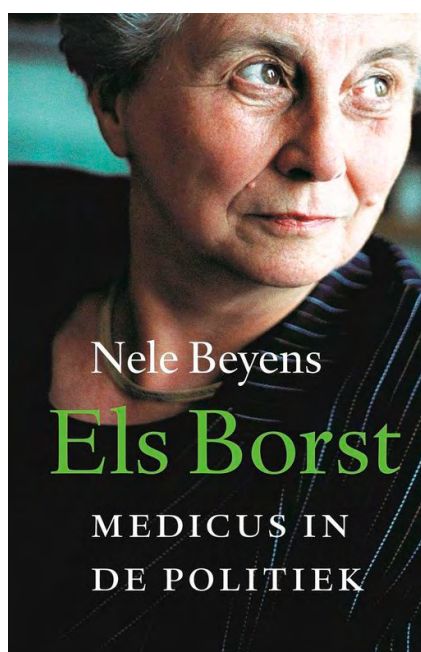
Els Borst kende de Tweede Kamer vooral in haar rol als minister. Hoewel zij in 1998 na vier jaar ministerschap lijsttrekker voor haar partij D66 werd en partijleider is zij nauwelijks Kamerlid geweest. Ze kwam van buiten, en bleef buiten. Tamelijk uniek voor een land waar de meeste politieke leiders ook enige tijd in het parlement zijn gekneeld.

Ze heette het wandelend fatsoen. Een dame die wat voorstelde. Een lieve wijze vrouw. De huisarts van Nederland. Aan positieve kwalificaties geen gebrek. “Menigeen keek naar haar op, maar tegelijkertijd kon je je haar zo aan je keukentafel voorstellen”, schrijft Nele Beyens aan het slot van het eind vorig jaar verschenen levensverhaal van de medicus die op latere leeftijd door D66-leider Hans van Mierlo naar de politiek werd geroepen.

Acht jaar lang, van 1994 tot 2002, was zij minister van volksgezondheid in de ‘paarse’ kabinetten Kok die steunden op de PvdA, VVD en D66. Een minister uit het veld die als vice-voorzitter van de gezondheidsraad en ex-ziekenhuisdirecteur wist waar het over ging. Een vakvrouw op een vakdepartement die getuige de indrukwekkende lijst met tot stand gebrachte wetgeving in elk geval niet stil heeft gezeten. “Ze was zonder meer trots op haar politieke nalatenschap”, aldus de biograaf. Volgens een eigen berekening loodste Els Borst 130 wetten door het parlement, waaronder 89 waarvan zij de eerste ondertekenaar was. Haar naam zit vastgeklonken aan de wet die in Nederland euthanasie mogelijk maakte.

De persoon Els Borst heeft alle ingrediënten in zich voor een biografie. Geboren in de crisisjaren dertig van de vorige eeuw, als kind gevormd door de Tweede Wereldoorlog, carrière gemaakt in de bestuurlijke medische wereld in een tijd dat dit voor vrouwen tamelijk uitzonderlijk was, minister en politiek leider geworden op een leeftijd dat anderen met pensioen gaan, vervolgens ook nog eens minister van Staat en tenslotte in 2014 op 81-jarige leeftijd in 2014 door een psychisch gestoorde man vermoord.

Hier moet wat van te maken zijn en daar is historica Nele Beyens (1978) dan ook goed in geslaagd. Zij heeft alle aspecten uit het leven van Els Borst weten op te tekenen in een uiterst lezenswaardig boek. En een leerzaam boek. Want het geeft via de persoon van Els Borst een boeiend inzicht in zowel de medische als de politieke wereld. Tevens is het een toegankelijke geschiedschrijving van het debat over de steeds meer geld opeisende gezondheidszorg zoals dat eind vorige en begin deze eeuw in de medische sector en de politiek werd gevoerd.

Els Borst. Medicus in de politiek

Door Nele Beyens.
Uitgegeven door
Wereldbibliotheek
480 blz. Euro 29,99.

Was Els Borst met haar achtergrond de juiste vrouw op de juiste plaats? Haar biografie verscheen op een moment dat in het kader van de lopende kabinetsformatie weer alom de roep klonk om ministers die echt ervaring hebben met het beleidsveld waarover zij dienen te beslissen. Hoort behalve de juiste partijlidmaatschapskaart kennis van zaken ook niet bij de beloofde nieuwe bestuurscultuur? Mensen uit de praktijk dus.

In elk geval wat dit de leidende gedachte van D66-voorman Hans van Mierlo toen hij in 1994 de politiek vrijwel maagdelijke Els Borst benaderde voor het ministerschap van Volksgezondheid. Om zelfde reden vroeg hij procureur-generaal Winnie Sorgdrager om minister van Justitie te worden. Twee in het boek plastisch beschreven etentjes had Van Mierlo nodig om Els Borst te overtuigen. "Ik verheug mij er op", zei Borst na haar beëdiging.

Zij wist wat haar te wachten stond. Aan diverse discussies over de toekomst van het zorgstelsel had zij, bijvoorbeeld als lid van de Gezondheidsraad maar ook in speciale commissies deelgenomen. Toenemende vraag onder andere als gevolg van vergrijzing zorgde ervoor dat de kosten voor de gezondheidszorg een steeds groter beslag op de rijksbegroting legden. Het regeerakkoord waar Borst aan gebonden was bevatte daarom impliciet forse bezuinigingen door grenzen aan die uitgavengroei te stellen. "Een onmogelijke opdracht", schrijft biograaf Beyens. Borst beschouwde de uitgavennorm liever als "een aansporing tot financiële discipline". Als zij toch meer geld nodig had gebruikte zij haar politieke onbevangenheid en charme. Dus ging zij niet op hoge toon en zwaaiend met haar portefeuille meer geld eisen bij minister van Financiën Gerrit Zalm (VVD) – de methode van een doorgewinterd politicus als minister van Sociale Zaken Ad Melkert (PvdA) – maar zei zij tegen hem: "Ik heb je hulp nodig". Dat werkte.

Aan de andere kant had Borst met haar medische achtergrond meer vertrouwen van het veld dan eerdere ministers en werd

de bezuinigingsboodschap daar makkelijker geaccepteerd. Eén van haar topambtenaren zegt in het boek besprekingen te hebben meegemaakt met de beroepsverenigingen waar Borst strengere opvattingen ventileerde dan haar voorgangers. "Maar omdat 'onze Els' het zegt zit men begripvol te knikken." Tegelijk speelde Borst haar imago als 'non-politicus' uit in de Haagse slangenkuil. In november 1995 schreef een ambtenaar van haar ministerie in een notitie dat de minister zich "in politieke zin niet te veel profileerde". Daardoor was zij "zeer effectief in het realiseren van haar beleidsdoelen". Ze werd op haar merites beoordeeld en niet op haar (mogelijke) politieke agenda. In de marge van de notitie die Beyens in het archief vond stond een krabbel van Borst: "Ja, maar die tactiek houden we dus vóór ons".

Intern, op Borsts' eigen departement werkte die houding tegen haar. Er was sprake van een bestuurlijke chaos die mede werd veroorzaakt doordat, zoals één van haar voormalige ambtenaren opmerkt haar "politieke antenne niet altijd optimaal functioneerde". Het had ook te maken met haar managementstijl. "Ze had een opmerkelijk vermogen om de verkeerde mensen aan te trekken", zegt dezelfde medewerker. Het lijkt erop dat in de Haagse hiërarchie het ministerie van Volksgezondheid minder aanwezig was als gevolg van het ontbreken van een 'echte' politicus aan de top. Maar helaas heeft Beyens het dilemma van de politica versus de deskundige niet echt uitgewerkt.

Hier wrekt zich de opzet van de biografie. Beyens heeft gekozen voor een strikt chronologische aanpak waarin weinig onbenoemd blijft. Ze heeft zich veel minder gewaagd aan analyserende observaties, dan wel een beschouwend slot-hoofdstuk. Dat zou haar biografie completer hebben gemaakt en ongetwijfeld nóg interessanter voor de nieuwe eveneens uit D66 afkomstige minister van Volksgezondheid, Ernst Kuipers. Als politiek onbeschreven blad komt hij voor dezelfde uitdaging te staan als Els Borst.

Dit is een deels bewerkte recensie die eerder in NRC Handelsblad en nrc.next verscheen.

Over rollen en invloeden van "tweede mannen" in de politiek

Cees Bremmer

Originaliteit kan men Kees Versteegh, auteur van dit verrassende boek over "Rollen en invloeden van 'tweede mannen' in de politiek, niet onzeggen! Dit werk, getiteld "Schaduwleiders", gaat over politieke duo's die voor hun politieke successen van elkaar afhankelijk zijn. Zoals de "sniper en de spotter op het slagveld", met een beeldende metafoor van de auteur in de inleiding. Hij koos voor deze insteek omdat de afhankelijkheid van anderen een onderbelichte dimensie van geslaagd leiderschap betreft. Populair gezegd: veel aandacht voor de tweede man of vrouw in de schaduw van of achter de succesvolle leider of politieke hoofdpersoon.

In deze studie, want zo wil ik het boek toch wel duiden, worden drie voorbeelden uitgewerkt. Allereerst met een portret van de legendarische politicus Jan de Koning in de schaduw van Ruud Lubbers. Vervolgens Jeroen Dijsselbloem achter Diederik Samson en tenslotte Edith Schippers als tweede "man" achter Mark Rutte.

Naast een beknopte inleiding gaat een historische introductie op het hoofdstuk vooraf met het belichten van de samenwerking tussen de Amerikaanse president Woodrow Wilson en zijn alter ego Edward House (1911-1919). Dit "overzeese tweetal" laat, aldus de auteur, immers bij uitstek zien welke slagkracht een duo kan ontwikkelen.

Versteegh gaat in zijn beschrijving systematisch te werk, zowel in de periodisering van zijn schaduwleiders, als in de politieke hoofdstromingen en man-vrouw verhouding. De gekozen voorbeelden beslaan immers de periode midden jaren 1970- '90 met de christendemocraten Lubbers en De Koning. Daarna volgen de jaren 2001-2016 met de sociaaldemocraten Samson en Dijsselbloem. Tenslotte wordt het liberale duo Rutte-Schippers over de periode 2006-2017 geportretteerd. In het slothoofdstuk staat hij nader stil bij de betekenis, kracht en zwakte van politieke duo's.

Versteegh ziet grofweg tien rollen weggelegd voor "de tweede man", die hij vervolgens in drie categorieën onderverdeelt. De eerste rubricering betreft de meer praktische rollen van (*kritisch*) *raadgever*, *klusser*, *verbindingspersoon* en *verkenner* (*gezant*). De tweede categorie geeft meer diepte en breedte aan de onderlinge relatie, met rollen als *wegbereider* onder moeilijke omstandigheden, evenals *zielzorger* en *tranendroger* in crisissituaties. De derde categorie is voor de auteur het spannendst, omdat zij sterk uiteenlopende eigenschappen en rollen van de tweede man herbergt. Het betreft enerzijds de rollen van *loyaliteit* en *alter ego* op wie de leider graag voor hem dierbare waarden projecteert. En anderzijds die van tegenspreker en tegenspeler en zelfs verrader wanneer de tweede man niet aan de hooggestemde verwachtingen van de leider kan voldoen en van zijn voetstuk valt.

De auteur noemt zijn boek geen wetenschappelijk project, het materiaal leunt vooral op mondelinge bronnen. Zijn aanpak is vooral beschrijvend, gevolgd door een analyse en duiding van de beschreven stof. Doet Versteegh hier zichzelf niet te kort - "geen wetenschappelijk project"- gegeven zijn jarenlange huisvlijt, vroeg ik me bij lezing soms af. Voor vervolgstudies deed hij in elk geval belangrijk voorwerk!

De rol van tweede man heeft soms iets tragisch. Het is onbetwist dat Jan de Koning een grote, belangrijke en invloedrijke rol speelde in het premierschap van Ruud Lubbers. Maar bij het overlijden van laatstgenoemde in februari 2018, nu ca 3 jaar geleden, bleef De Konings rol vrijwel ongenoemd. Dat signaleert Versteegh in een mooi hoofdstuk over deze twee iconische figuren, die je bijna een "band of brothers" zou kunnen noemen. Doordat De Koning in 1982 bewust van het premierschap afzag, is dat wellicht niet zo verrassend. Een echte bedreiging of mogelijke "judas-figuur" was hij daardoor voor Lubbers niet. Versteegh schetst De Koning, meer nog dan tegenspreker en tegenspeler, vooral als *wegbereider* van en *verbindingsofficier* tussen de leider, in casu Ruud Lubbers en CDA-kamerleden in Den Haag en de achterban in het land.

"Edith is mijn lifeline naar de werkelijkheid", is de titel van het uitvoerigste hoofdstuk over Mark Rutte en Edith Schippers. Dit duo en hun speciale band wordt door Versteegh in ruim 100 bladzijden fraai geportretteerd. Dat Edith Schippers haar rol als schaduwleider achter Rutte méér dan waar maakt wordt hier glashelder. Met o.a. haar onmisbare bijdrage aan het in 2007 uit de VVD-fractie zetten van Rita Verdonk, evenals de aanmoediging aan Rutte om meer van zichzelf, van zijn privéleven en zielenroerselen in de media te laten zien. Kort gezegd floreert zij vooral in haar schaduwleidersrol als *wegbereider*, *tegenspreker*, *koersbewaker* en *steunpilaar*.

Het is trouwens, los van het hoofdthema van dit boek, boeiend te lezen hoe de VVD zich vanaf 2006 weer oprichtte. En de weg naar boven hervond richting latere verkiezingszeges in 2010, 2012 en 2017. Versteegh geeft in dit verband tal van prachtige inkijkjes. Ik noem hier de lastige periode met voor Rutte diverse "nagelbijtende momenten" vol van interne ontrust bij het vertrek c.q. afscheid van meerdere prominente Tweede Kamerleden als Van Schijnsel, Hirsi Ali, Wilders en niet te vergeten Rita Verdonk. Terzijde: het is niet verwonderlijk dat de auteur bij dit alles door zijn achtergrond een fijn oog heeft voor de mediatisering van de politiek. Wie van campagnevoering en PR houdt, komt volop aan zijn trekken.

De ruimte ontbreekt om uitvoeriger in te gaan op de relatie Samson-Dijsselbloem. Een enkel citaat derhalve. "Vrienden waren ze absoluut niet, een gemeenschappelijke bestemming voelden ze. Ze steunden elkaar daarbij, brachten elkaar tot grote hoogten". Dijsselbloem speelde richting partijvoorman Samson, schrijft Versteegh, vooral een *troostende rol*, naast die van *wegbereider*, *coach* en *kritisch adviseur*. Begonnen als naaste metgezel van Samson ontwikkelde hij zich, eenmaal opererend als minister van Financiën, steeds meer tot diens krachtige *tegenspeler*.

Tenslotte. Zijn op het (aller)hoogste politieke niveau onderlinge verhoudingen, hoe close ook, niet altijd "functioneel"? En geldt dit, als het erop aankomt, niet minder voor de onderlinge relaties van politieke duo's? Na een doorgaans lange, lastige weg vol hobbels, struikelblokken en onvermoede afgronden naar de (bijna) politieke top, staat er immers te veel op het spel aan ambities en/of ego's om de onderlinge loyaliteit te laten prevaleren boven persoonlijke machtspolitieke doelen. Ook zo gezien deed Kees Versteegh een goede greep met het gekozen thema in zijn boek "Schaduwleiders"!

Schaduwleiders

Door Kees Versteegh
Uitgegeven door Boom
344 blz. Euro 26,50.

“Policor in de polder” door Sebastien Valkenberg

Sebastien Valkenberg: *Policor in de polder*. Hoe politieke correctheid Nederland dom maakt. Ambo/Anthos 2021. (221 blz.)

Gerritjan van
Oven

Het is zeker geen gemakkelijk boek dat Valkenberg heeft geschreven. Dat komt in de eerste plaats door de onbepaaldheid van het begrip “politieke correctheid”, maar daarnaast ook door de vele aanbevelingen die de schrijver doet. Maar boeiend is het zeker. In de niet erg omliggende definitie die Valkenberg vermeldt in het eerste hoofdstuk omschrijft hij “politieke correctheid” als een mengsel van moralisme en intolerantie. “Allereerst hebben uitingen zich te voegen naar een morele of politieke agenda, doorgaans progressief van aard. Vervolgens verliezen ze hun bestaansrecht als ze dit onvoldoende doen. Hier verraadt zich de onverdraagzame aard van politieke correctheid.” De schrijver behandelt de stuwende krachten achter politieke correctheidsbeleid: diversiteitsbeleid, identiteitspolitiek en veiligheidsmaatregelen. Zijn grote vraag is: waarom moeten we beducht zijn voor politieke correctheid? Een uitgangspunt daarbij is dat 40 procent van de millennials tussen 18 en 34 vindt dat aanstootgevende uitspraken voorkomen moeten kunnen worden. Hij noemt daarbij het verschijnsel dat bestuurders al bij voorbaat mee bewegen met de protestgeneratie. Bestuurders worden gedreven door de angst voor conservatief versleten te worden. Daarbij is van belang dat politieke correctheid geen genoeg neemt met excuses, ze wil offers.

In het vervolg richt hij zich dan in het bijzonder op de universiteiten. Hij wijst erop dat projectfinanciering steeds belangrijker wordt en daarmee mechanismen die de kans op zelfcensuur vergroten. In het hoofdstuk over diversiteitsbeleid benadrukt hij dat aanvullende criteria (zoals geslacht en/of huidskleur) nu meewegen in iemands beoordeling.

In het vervolg komen nogal wat voorbeelden ter sprake van lezingen die mislukt zijn omdat de veronderstelde lezinghouders door een breed publiek werden gediskwalificeerd zoals Sirma Bilge, zijnde een blanke spreker over een zwart onderwerp, op de Universiteit van Amsterdam. Dat mocht niet. Deze gastspreker werd het spreker onmogelijk gemaakt en vertrok zonder haar spreekbeurt te hebben kunnen houden.

Hij vermeldt ook dat de Technische Universiteit Eindhoven i.v.m. het gewenste diversiteitsbeleid in 2019 vacatures voor de wetenschappelijke staf in het eerste half jaar alleen nog openstelde voor vrouwen. Het College voor de Rechten van de Mens heeft die maatregel een jaar later veroordeeld als discriminatie van mannen. Conclusie van Valkenberg: ongelijkheid rechtvaardigt nog geen ongelijke behandeling.

En nog een ander kras voorbeeld: Sabine Ingabire, redacteur van de NRC schreef dat ze vond dat zwarte mensen door zwarte journalisten geïnterviewd moesten worden.

In hoofdstuk 5 gaat het vooral om sociale veiligheid. In 2006 zou Van der Horst - hoogleraar aan de Universiteit van Utrecht - spreken over het hedendaags antisemitisme onder moslims. Zij zouden de fakkel van de Jodenhaat van de Nazi's hebben overgenomen. De rector magnificus vroeg hem die opmerkingen te schrappen wat hij ervoer als een inbreuk op zijn academische vrijheid. Valkenberg vindt dat juist de universiteit

moet uitdagen en prikkelen. Dat is de plek van onverwachte inzichten en lastige vragen.

In het laatste hoofdstuk worden een aantal aanbevelingen gedaan voor “minder policor en meer vrijzinnigheid”, gericht op (1) bestuurders en docenten, (2) studenten en (3) opvoeders. Hij juicht de instelling van een diversity officer in de universiteit toe. Ook hier weer tal van voorbeelden van uit de hand gelopen optredens.

Bij elkaar genomen een boeiend boek, waarin de talloze genoemde voorbeelden het lezen niet te gemakkelijk maakt. Toch is er als rode draad wel uit te halen dat de schrijver een duidelijk pleidooi houdt voor vrijzinnigheid, m.n. op de universiteiten. De ondertitel is wellicht te sterk geformuleerd Maar dat aangenomen is het toch zeker een boeiend en zeker lezenswaardig boek.

Verschenen boeken

Rood in Wassenaar

Auteurs: Marjolein Moorman

De man die op Thorbecke moest passen

Auteur: Bert Koene

Eerlijk duurde niet zo lang

Auteur: Roelof van Laar

MEMORIAM

Joop Worrell, oud-voorzitter van de VOP, 1998-2010

José Hageman

Mijn herinneringen aan Joop als voorzitter beslaan vooral de periode 2006-2011. Op verzoek van de toenmalige Griffier van de Tweede Kamer, Jacqueline Biesheuvel-Vermeijden, heb ik vanaf 2006 als hoofd Dienst Verslag en Redactie het bestuur van de VOP ondersteund, samen met Angelique Straver van de Griffie, die zich vooral op administratief gebied voor de vereniging inzette.

Het samenwerken met Joop was voor mij een bijzondere ervaring. Ook al was er per bestuursvergadering een agenda met onderliggende stukken, de discussie en besluitvorming gingen op een wijze dat een deugdelijk verslag maken niet goed mogelijk was. Vaak moest ik ter vergadering nog weglopen om stukken te kopiëren, omdat de bestuursleden, inclusief de voorzitter, niet altijd de stukken bij zich hadden. Al gauw heb ik een medewerker, stenograaf, gevraagd om de verslagen te maken. De stenografen vonden het leuk om dit soort bijeenkomsten te verslaan, want zo zagen zij de oud-leden eens van een heel andere kant.

Met bewondering heb ik mogen aanschouwen hoe Joop samen met Ad Lansink, die een drievoudige rol vervulde als secretaris, penningmeester en hoofdredacteur van Nestor, snel allerlei problemen oploste, die bij een formelere aanpak meer gedoe hadden opgeleverd. Of het nu ging om leden, die na twee aanmaningen nog niet betaald hadden of om het aftreedrooster, Joop gaf een korte klap met de hamer en het agendapunt was afgehandeld.

Ook de sympathieke zwier en zijn galmende lach, waarmee Joop de algemene ledenvergaderingen leidde, vielen in goede aarde. Joop vond het zonde bij de Najaarsbijeenkomst veel tijd te besteden aan de statutair voorgeschreven onderwerpen. Slecht een enkel lid durfde vragen te stellen over zaken als jaarrekening en begroting. Het inhoudelijke verhaal van de uitgenodigde spreker en de discussie daarna met de leden gingen bij voorzitter Joop voor.

Gelukkig had Joop net als de andere bestuursleden een goed netwerk, waardoor het elke keer weer lukte om een goede spreker te krijgen voor de Najaarsvergadering. Voor de Voorjaarsvergadering ergens in het land werd een gemeente of provincie gestrikt. De ontvangende gemeente of provincie was zo vereerd dat de rekeningen hoofdzakelijk door de ontvangende partij betaald werden.

Mijn laatste contact met Joop was in november 2021 naar aanleiding van een stukje in het plaatselijke blad Altenanieuws. Joop heeft, omdat hij 65 jaar lid was van de PvdA, de Willem Drees-penning ontvangen.

De interesse voor de politiek in Tweede Kamer was minder geworden, nu het fatsoen en respect, zoals hij zei, soms ver te zoeken is.

Joop was tot zijn verscheiden nog betrokken bij de Historische Haven in zijn woonplaats.

Ed. van Thijn (16.8.1934 – 19.12.2021)

In 1967 werd Ed. van Thijn, 32 jaar oud, op de lijst van de PvdA tot lid van de Tweede Kamer gekozen. De landspolitiek was nog iets voor mannen met langdurige ervaring elders. Anders dan de tegelijk met hem gekozen Hans van Mierlo en Hans Wiegel had Van Thijn echter al tropenjaren achter de rug. Al in 1962 fractievoorzitter van de PvdA in de Amsterdamse gemeenteraad geworden, hoorde hij tot degenen die op 'Het Huwelijk' (dat met de rookbom) ten stadhuis verstek lieten gaan. Kort daarna kwam het bouwvakkersoproer van 13 en 14 juni 1966, een paar maanden later gevolgd door Tien over Rood. Bij al die gelegenheden had 'Ed.' een belangrijke rol gespeeld. Zo jong als hij was, hij leek geknipt voor een positie in het centrum van de macht. Tot en met 22 maart 2005 (de zogenaamde 'Nacht van Van Thijn', toen hij er als senator voor zorgde dat de gekozen burgemeester voorlopig niet doorging) heeft Ed. van Thijn, gehuld in zijn profetenmantel, op en buiten het Binnenhof regelmatig voor vergezichten gezorgd. Die waren vaak groots en meeslepend – al werd het beloofde land zelden betreden.

Als beginnend Kamerlid beet hij zich vast in het zwaarst denkbare onderwerp: de 'organisatie van de volkswil'. Er moest ruimte komen voor 'Een stem die telt' (de titel van een in 1967 onder zijn impulsen verschenen PvdA-rapport). Ondanks bedenkingen van de oude Drees en Joop den Uyl betekende dat onder meer dat de kabinetsformatie op de schop moest. Na een dagenlang debat sneuvelde in februari 1971 echter zelfs het initiatiefontwerp – Van Thijn was eerste ondertekenaar – om tot een gekozen formateur te komen. Ook in zijn eerste termijn als minister liet de zaak hem niet los. Het dichten van dit zwarte gat in onze parlementaire democratie bleef hoog op zijn agenda staan. In 2010 schreef hij er nog *De Formatie* over. Het mocht allemaal niet baten. Vorig jaar stelde hij vast dat in de kern alles bij het oude was gebleven.

Kort na de nederlaag over de gekozen formateur vond de hoorzitting plaats over de voorgenomen vrijlating van de Drie van Breda. Zijn generatiegenoot Anneke Goudsmit (D66) had de daartoe strekkende motie ingediend, en in het daarop gevolgde debat voerde zijn collega Joop Voogd het woord. De rauwe getuigenissen en wat die loswoelden droegen ertoe bij dat de passie die Van Thijn vanouds voor de politiek had gevoeld een nieuwe dimensie kreeg. Gaandeweg werd zijn

inzet minder academisch, persoonlijker. In het in 2012 gepubliceerde *Blessuretijd: Dilemma's van een joods politicus*, zou hij erkennen dat die hoorzitting aan het begin had gestaan van de ontdekking van zijn Joodse identiteit.

Ook in Amsterdam had Van Thijn zich sterk gemaakt voor transparantie in het openbaar bestuur. Kort na zijn komst op het Binnenhof bepleitte hij dan ook publicatie van de geheime delen van het rapport-Enschede – met de documenten die Beatrix en Claus vrijpleitten van de hen toegedichte koppigheid om per se in Amsterdam te willen trouwen. Tevergeefs: niet voor het eerst bleek hij zijn tijd vooruit te zijn geweest. Maar hij gaf niet op. Het leek integendeel of alles wat hij ondernam door wat hij in de Kamer zag en hoorde nieuwe impulsen kreeg. In 1977, tijdens de 'moeder van alle formaties' (de poging om een tweede kabinet-Den Uyl te formeren) kwam zijn streven tot een climax. Ineens mocht hij de knoppen bedienen. Had 'Ed' zich in de jaren van het kabinet-Den Uyl als voorzitter van de grootste regeringsfractie al doen kennen als een onvervalst dualist (zo moest 1976 'Het Jaar van de Waarheid' worden, waarin het programma van *Keerpunt 1974* diende te worden gerealiseerd), in het *Dagboek van een Onderhandelaar* legde hij er nog een schepje bovenop: het was de entree van de openhartigheid als strategisch concept. Het boek sloeg in als een bom, en dient politici en politicologen nog altijd als lesmateriaal. Hoewel Van Thijn er altijd bij bleef dat het kabinet Van Agt/Wiegel alleen op het pluche terecht was gekomen doordat Dries van Agt zijn belofte had gebroken had het ook iets sneus: net als *Retour Den Haag* (1994) was het in feite het verslag van een echec. 'Het kabinet Den Uyl-II is gekozen. Het hoeft alleen nog geformeerd te worden', luidden de eerste regels van het dagboek, als een klarenstoot. Of Van Agt nu wel of niet had gejoek, de schrijver was na maanden van frustratie tenslotte in zijn eigen zwaard gevallen. Dezelfde stelligheid brak hem op bij het vaak verkeerd begrepen 'polarisatiemodel'. Consequente polarisatie in de politiek, opgevat als het concreet benoemen van tegenstellingen, zou er volgens Van Thijn voor zorgen dat de stemgerechtigden eerder wisten waar ze aan toe waren – met als bijvangst dat ze zich niet of minder snel van 'de politiek' zouden afkeren. Dat laatste was volgens hem de grootste bedreiging voor de democratie.

Ondanks 'les défauts de ses qualités' was Van Thijn een gepassioneerde democraat. Dat bleef hij ook in zijn laatste periode als Kamerlid (1978 - 1981) toen hij, met een Kamerfractie van maar liefst 53 zetels (gekozen bij een opkomstpercentage van 83,5 %; wat was Nederland links in die tijd!), met frisse tegenzin oppositie moest voeren. Het kabinet Van Agt/Wiegel was er gekomen 'met verbreking van het slot van de achterdeur', zoals Den Uyl op 16 januari 1978 zei. Anders dan zijn voorman gaf Van Thijn na afloop van het debat over de regeringsverklaring Van Agt echter wel een hand. Ook dat tekende hem: ze zijn elkaar tot op hoge leeftijd blijven zien.

Het succes van een politicus pleegt te worden afgemeten naar de mate waarin hij gelijk krijgt. Als dat criterium wordt aangehouden kan moeilijk worden gezegd dat Van Thijn als volksvertegenwoordiger succesvol is geweest. Neemt men echter als maatstaf of iemand heeft bijgedragen tot het levend houden van de parlementaire democratie, dan valt de slotsom in zijn geval anders uit. In dat opzicht heeft Ed. van Thijn een

Overleden

Ed van Thijn
(1934-2022)

Joop Worrell
(1938-2022)

Gert Schutte
(1939-2022)

Klaas Tuinstra
(1945-2022)

Redactie

J.M. (Monique) de Vries	monique@devries.to	070-3520749
C. (Cees) Bremmer	c.bremmer@planet.nl	071-5613125
		06-54853189
G.J.W. (Gerritjan) van Oven	vanoven@casema.nl	071-8890451
		06-25590716
J.P. (Joost) van Iersel	jpvaniersel@gmail.com	070-3546165
		06-20597487
B.R.A. (Bob) van den Bos	bravandenbos@planet.nl	06-20978171
Paul van der Kraan, eindredacteur	p.vdkraan@tweedekamer.nl	070-3183183
		06-31634125

Gastredacteuren: *Lucia van Geuns, Jilles van den Beuke, Mark Krannenburg, Willem van Bennekom en José Hageman*

Commissie rechtspositie

G.B. (Ad) Nijhuis, voorzitter	postvoorgb@gmail.com	0523-677366
P.J. (Pieter Jan) Biesheuvel	pj.biesheuvel@12move.nl	070-3455975
F. (Francisca) Ravestein	franciscaravestein@gmail.com	06-29359059
j. (Hannie) Stuurman	hannie.stuurman@upcmail.nl	0187-841338

Bestuur

J.G.C. (Jan Kees) Wiebenga, voorzitter	jwiebenga@hotmail.com	023-5246141
J.P. (Joost) van Iersel, vicevoorzitter	jpvaniersel@gmail.com	070-3546165
		06-20597487
A. (Arie) de Jong, secretaris	ariedejong@hetnet.nl	071-5212318
		06-47381662
E.G.E.M. (Liesbeth) Bloemen, penningmeester	bloemenliesbeth@hetnet.nl	071-3018529
G. (Gerrit) Valk, Internat. secr.	gerrit.valk@wxs.nl	06-55382145
D. (Doeke) Eisma	deisma6@gmail.com	070-3241543
		06-52606675
A.L.E.C. (Anne Lize) van der Stoel	alecvdstoel@me.com	020-6252904
		06 55101273

Ambtelijke ondersteuning

Druk: Reprografische afdeling Tweede Kamer

Vormgeving: Stafdienst Communicatie, H.A. (Henk) van der Velden

Verenigingsadres/ledenadministratie

Vereniging van Oud-Parlementariërs, t.a.v. P.A. (Paul) van der Kraan

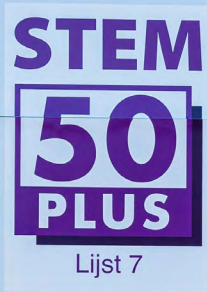
Postbus 20018, 2500 EA Den Haag

Website(s): www.vopnestor.nl en www leden.vopnestor.nl

Het lidmaatschap van de Vereniging van Oud-Parlementariërs (VOP) staat open voor oud-leden van de Tweede Kamer en/of Eerste Kamer der Staten-Generaal en het Europees Parlement. De contributie bedraagt € 30,- per jaar en moet worden voldaan op betaalrekening NL34INGB0000253063 van de Vereniging van Oud-Parlementariërs, Den Haag.

Beveiligingsdienst

secretariaatbeveiligingsdienst@tweedekamer.nl

Gemeenteraadsverkiezingen Woensdag 16 maart 2022

GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN 2022

